

علم أصول الفقه

١١-٩-٩٢ حجية الظن في نفسه ٢٤

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

دليل انسداد

- والحاصل
- أنه كما لا يحتاج الامتثال العلمي إلى جعل جاعل فكذلك الامتثال الظني بعد تعذر الامتثال العلمي و فرض عدم سقوط الامتثال.
- (حجية الظن على الحكومة)

نتیجہ مقدمات انسداد

- ۱- حجیة الظن علی الحكومة
- آخوند - رضوان الله تعالى علیه - مانند شیخ انصاری می فرماید:
- اگر مقدمات دلیل انسداد تمام باشد، عقل حکم می کند که ظن حجت است.

نتیجہ مقدمات انسداد

- میرزای نائینی - رضوان اللہ تعالیٰ علیہ - اشکال می کند کہ کار عقل حکم کردن نیست، بلکه درک کردن است.

نتیجه مقدمات انسداد

- بعضی گفته‌اند عقل حکم می‌کند؛ ولی متوجه نشده‌اند که معنای حکم کردن عقل چیست؟
- ما به این اشکال در بحث حجیت یقین جواب دادیم. در آنجا گفتیم که عقل نظری درک می‌کند که یقین در نظر صاحب یقین واقع را به طور کامل نشان می‌دهد و این خصوصیتی واقعی است و به تعبیری از قبیل هست‌ها است. آن‌گاه عقل عملی با در نظر گرفتن این خصوصیت حکم می‌کند که صاحب یقین باید بر طبق یقین خود عمل کند و به تعبیری این باید را در پی آن هست اعتبار می‌کند.

نتیجہ مقدمات انسداد

- این باید یک مفهوم اعتباری و از اعتباریات نفس الامریه است. این اعتبار در واقعیت ریشه دارد؛ ولی این باعث نمی‌شود که از دایره اعتباری بودن خارج شود.

نتیجه مقدمات انسداد

- پس اگر شیخ یا آخوند - رضوان الله تعالی علیهما - در بحث حجیت الظن علی الحكومة می فرماید: عقل به حجیت ظن حکم می کند، مقصودشان این است که وقتی مقدمات دلیل انسداد را کنار هم بچینیم و ظن را در فضای انسداد در نظر بگیریم، عقل لزوم عمل به آن را اعتبار می کند. می دانیم اگر مقدمات دلیل انسداد را در نظر نگیریم و فقط ظن را در نظر بگیریم، عقل برای آن حجیتی اعتبار نمی کند؛ چون می گوید در موارد ظن بخلاف یقین احتمال خلاف وجود دارد و واقع به طور کامل منکشف نشده است.

نتیجہ مقدمات انسداد

- ۲- حجیة الظن علی الکشف
- در فضای انسداد مکلف از یک سو می‌داند که تکالیفی دارد و نمی‌تواند براءت جاری کند و از سوی دیگر اگر بخواهد احتیاط کند، گرفتار عسر و حرج می‌شود. بر اساس این مبنا عقل کشف می‌کند که شارع در این فضا ظن را برای او حجت قرار داده‌است.

نتیجہ مقدمات انسداد

- ثمره عملی این دو نظر خیلی با هم فرق ندارد؛ چون وقتی ظن بر مبنای حکومت حجت شد، شرعاً هم حجت خواهد بود؛ مثل یقین که گرچه عقلاً حجت است، شرعاً هم حجت محسوب می شود.
- پس مقصود از حجیت عقلی این نیست که در شریعت اعتبار ندارد، بلکه حجیتش در نظر شرع مأخوذ از شریعت و ادله شرعی نیست.

نتیجه مقدمات انسداد

- حال اگر مبنای حکومت را بپذیریم، ظن در فرض انسداد مثل یقین می‌شود؛ یعنی حجیتش عقلی خواهد بود و شارع در آن فرض نه می‌تواند به آن حجیت بیخشد و نه می‌تواند حجیت را از آن سلب کند.
- همان گونه که شیخ - رضوان الله تعالی علیه - در مورد یقین فرمود: شارع نه می‌تواند یقین را حجت قرار دهد و نه می‌تواند حجیتش را سلب کند.
- اما اگر مبنای کشف را قبول کنیم، شارع خودش به ظن حجیت بخشیده و عقل در اینجا صرفاً نقش کاشف را داشته‌است.

نتیجہ مقدمات انسداد

- ۳- عدم حجیت ظن (تبعیض در احتیاط)
- در مقابل دو نظر قبل، نظر سومی وجود دارد که صاحب ریاض - رضوان الله تعالی علیه - مطرح کرده و شریف العلما از قول او نقل کرده است. این نظر همان تبعیض در احتیاط است، یعنی وقتی نمی‌توانیم به طور کامل احتیاط کنیم، باید بعضی موارد را از باب احتیاط اتیان کنیم.

نتیجہ مقدمات انسداد

- مثلاً فرض کنید پنج تا لباس هستند که می‌دانم یکی از آنها متنجس است. برای اینکه احتیاط تام کنیم، باید باید پنج دفعه و هر بار با یکی از این لباس‌ها نماز بخوانیم تا یقین کنیم که با لباس پاک نماز خوانده‌ایم. در واقع احتیاط تام وقتی محقق می‌شود که یقین پیدا کنیم به وظیفه عمل کرده‌ایم.

نتیجہ مقدمات انسداد

- حال فرض کنید در این مثال احتمال نجاست چهار تا از لباس‌ها بیشتر از آن یکی باشد. در اینجا اگر با آن لباسی که احتمال نجاستش کمتر است، نماز بخواند، در واقع به طرف ظن خود عمل کرده‌است و این عمل، احتیاط تام نیست؛ چون کاری نکرده‌است که به انجام وظیفه یقین پیدا کند، بلکه به چیزی عمل کرده‌است که احتمال بیشتری برای ساقط کردن وظیفه داشت. به این کار می‌گوییم تبعیض در احتیاط.

نتیجہ مقدمات انسداد

- مثال قبلی در شبه موضوعیه بود. برای شبه حکمیه فرض کنید می دانم در یک محدوده‌ای یک سری واجبات و محرمات وجود دارد؛ ولی نمی دانم کدام واجب است و کدام حرام. احتیاط تام در این فرض آن است که تمام مواردی را که احتمال می دهیم واجب است، انجام دهیم و تمام مواردی را که احتمال می دهیم حرام است، ترک کنم. تبعیض در احتیاط به این است که فقط مواردی را اتیان کنیم که احتمال واجب بودن یا حرام بودن آنها قوی تر از احتمال عدم وجوب یا حرمت است.

نتیجہ مقدمات انسداد

- تفسیر نادرست از مبنای حکومت
- اینکه در سخنان بعضی از جمله آیت الله خویی - رضوان الله تعالی علیه - «حجیة الظن علی الحكومة» به «تبعیض در احتیاط» تفسیر شده است، یک مصطلح تازه است و نمی تواند تفسیر سخن شیخ یا آخوند - رضوان الله تعالی علیهما - و کسانی باشد که به این مبنا معتقدند.

نتیجہ مقدمات انسداد

- مقصود امثال آخوند - رضوان الله تعالى عليه - به تصریح خودشان همان بود که بیان کردیم. اصولاً پذیرش حجیت ظن، چه علی الکشف و چه علی الحكومة، مبتنی است بر اینکه تبعیض در احتیاط را نپذیریم؛ زیرا معنای تبعیض در احتیاط، حجیت ظن نیست، بلکه در حقیقت عمل ما به مضمونات از باب احتیاط است.

تلخيص مباني الكشف و الحكومة

- و يختلف فرض جعل الشارع الحجية للظن في المقام عن فرض إيجاب الاحتياط بمقدار لا يلزم منه العسر و الحرج في أمرين:
- الأول - أن الاحتياط بمقدار لا يلزم منه العسر و الحرج ليس له ضابط معين بخلاف فرض جعل الظن حجة.